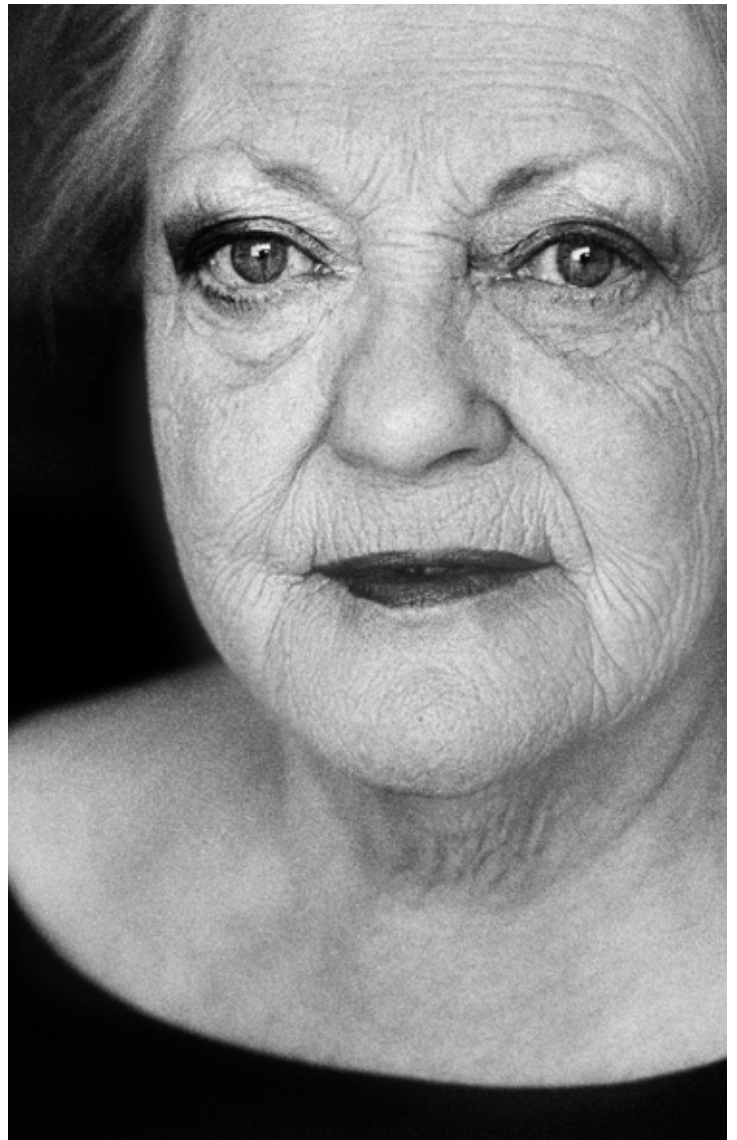

G

De recensies

A

Z.

**PLEIDOOI VAN EEN
GEDOEMDE MOEDER**

QUOTES

'Universeel motief, magnifiek portret'

DE VOLKSKRANT

****

'Fenomenaal'

KNACK

*****

'Magistraal'

HAARLEMS DAGBLAD

*****

'Ontroerende en actuele monoloog'

THEATERKRANT

****

'Virtuoos en hartroerend'

CUTTING EDGE

****

'Universeel'

DAGBLAD VAN HET NOORDEN

****

'Snedig en scherpzinnig'

HUMO

***

'Vlijmscherp pleidooi'

NRC HANDELSBLAD

***

'Bewonderenswaardig, toonvast, ontroerend'

DE STANDAARD

***

'Een mokerslag'

DE MORGEN

DE VOLKSKRANT

België herdenkt. Al meer dan een jaar lang wordt de Eerste Wereldoorlog gememoreerd, gevierd bijna, in diverse publicaties, voorstellingen en bijeenkomsten. Verbijsterend eigenlijk hoe een gruwel van formaat zich na verloop van een eeuw ontpopt tot cultureel evenement.

In het kader van het grote herdenken vroeg regisseur Piet Arfeuille aan Tom Lanoye om een stuk voor het theater te schrijven. Dat werd *Gaz*, een monoloog die verschijnt exact 100 jaar nadat de eerste gasaanval had plaatsgevonden aan het Vlaamse front.

In *Gaz* zoekt Lanoye naar het universele motief van de revolutionair. Aan het woord is een vrouw, zij is de moeder van de dader van een gewelddadige aanslag ergens in Europa. Geen vrouw is meer verdoemd dan zij. Wat ze te vertellen heeft, gaat door merg en been. Ze begint bij het moment waarop haar zoon ter wereld kwam, met de keizersnee. Als een volleerde moeder noteert Lanoye zaken omtrent pijn, trots, zorg, het opgroeien en het samenzijn. Haarfijn verwijst hij naar de fase waarin ze de greep op haar zoon verloor, de puberteit: 'Daarna begon het. Samen met het eerste kolken van zijn hormonen. We werden uiteengedreven. Tegen de natuur is geen kruid gewassen.'

Het contact verwatert. Toen hij stierf was hij ruimschoots volwassen en had ze hem een jaar niet gezien. Ze moest hem identificeren in het mortuarium. Ze probeert antwoord te vinden op de vraag waarom haar zoon tot zo'n daad kwam. Gemakzuchtige omstanders

wijzen erop dat ze een alleenstaande moeder was. Was dat de oorzaak? Of kwam het doordat haar zoon ambitieus was, maar zich voornamelijk opsloot in zijn kamer, turend naar een computerbeeldscherm? Geen tempel kon bouwen en er dus maar liever een in brand stak? Was het onvrede? Of ging het om 'glamour en roem, de hardste valuta' van deze tijd? Ongrijpbare flinters werkelijkheid passeren de revue: Anders Breivik, Gavrilo Princip, de jihadisten. Lanoye schrijft: 'heldendom is een kwestie van timing en context.' Geen speld tussen te krijgen.

Gaz is geen jammerklacht van een eenling, al staat er: 'Ik ben bestolen voor altijd.' Het verlies betreft ons allemaal, wat zich laat gelden door Lanoyes magnifieke portret van de moeder. Wij zijn de erfgenamen. Daarom is het goed dat we herdenken. Nog drie jaar te gaan.

DANIËLLE SERDIJN
3 APRIL 2015

KNACK

Fenomenale Viviane

De Muynck ★★★★★

Geen stormachtig applaus. Die zijn fake. Een warm, haast meelevend daarentegen. Dat kreeg Viviane De Muynck na afloop van de monoloog GAZ, voor haar geschreven door Tom Lanoye. Een grande dame van het theater. Zo maken ze er maar een paar in een eeuw.

Haar vertelling is niet te overtreffen. De beste versie van de monoloog hebben we dus gehad. Wie hem ook zal spelen, zij zal altijd moeten onderdoen voor die van Viviane De Muynck. Als deze productie het theaterfestival niet haalt, vernedert de jury het festival én zichzelf. En hij verdient vertaald te worden - even overwippen naar Multatuli en een parafraze maken van het slot van Max Havelaar 'in de talen die ik ken, en in de vele talen die ik leren kan, om te vragen aan Europa wat ik vruchteloos heb gezocht in de Nederlanden. Zodat in alle steden met een gedegen theater dit uitzonderlijk teder en tegelijk scherp pleidooi kan worden gespeeld met een lofzang als dit: er is een apologie van een moeder over de daad van haar zoon, met als centrale retorische vraag: is hij een misdadiger of een held?'

Niet zozeer de daad, een aanslag in het hart van Europa, verdedigt zij en detail. Wat zij vertelt, is de nageboorte van de onttroning van haar zoon door de maatschappij, bij monde van de verhoorders van de politie en het gerecht. De essentie van de ondervragingen balt zij samen, om haar dode zoon levend te houden. Hij werd geboren met een keizersnee, een sectio caesarea. Zoveel jaren later, het huis uit,

jong volwassen, is hij neergeschoten na een aanslag, maar zijn wij voor zijn daad niet allemaal verantwoordelijk? Zowel de Christelijke als de Islamitische opvoeding is een indoctrinatie: het temmen van de feeks in elk van ons. Daarenboven: de terrorist is een filosoof, zoals de filosoof een terrorist is. Beide zijn moraalriders.

Voor een moeder kan een kind niet schuldig zijn. Zolang zij leeft is het haar zoon [of dochter], zijn/haar verdediger. Vanuit de geestelijke navel tussen moeder en kind kan zij als geen ander zijn daden duiden, zonder ze goed te praten of af te keuren. Tom Lanoye heeft dit goed verwoord, Viviane De Muynck het meesterlijk verantwoord.

Zoals de auteur de verdedigingsrede in zijn hoofd als zaad heeft gepland en geschapen op het toetsenbord - groeit de vrucht in de buik en wordt hij gebarst uit de mond van de actrice. Waarna hij afstand neemt en haar met de verbale vormgeving laat zitten. Lanoye heeft dat goed begrepen. Er schuilt een dubbele betekenis in de eerste helft van de korte verwijzing naar de man: 'Zijn vader heeft hij nooit gekend, dat klopt. Aan die lafaard maak ik geen woorden vuil. Ik was zes maanden zwanger. Weg!'

Viviane De Muynck speelt naar het publiek toe, maar er niet óp. Het is een monologue intérieur, als voordracht gebracht. Een voordracht binnen de eigen atmosfeer. Haar bewegingen zijn kort gehouden, miniatuurtjes haar subtiele mimiek. Slechts eenmaal strekt zij haar handen ten hemel.

Kort; twee, hooguit drie seconden, om dan langzaam de armen te laten zakken. De goede verstaander heeft echter begrepen dat boven ooghoogte het extremisme begint. De militaire groet is daar het symbool van. Regisseur Piet Arfeuille heeft de kracht van de tekst en de macht van Viviane De Muynck de eer gelaten en die zelfs versterkt door woord en klank in een kale ruimte te plaatsen, met in het midden een podium op het podium. Op een kort zitmoment van de actrice na blijft hij ongebruikt. Zij heeft geen podium nodig, het is een schavot. De vlakke vloer is haar bewegingsruimte. Daarom zou GAZ [met Viviane De Muynck] gloriëren, zelfs in bijvoorbeeld de lege ruimte van de galerie De Zwarte Panter.

Het enige minpunt van de regie, maar die mag geen ster kosten, zijn de twee korte interventies via de klankkasten. Storingen op de lijn. En had ik het voor het zeggen, zou ik de dreuntoon bij aanvang niet fortissimo brengen, maar en sourdine houden. Met een gezoem de zoektocht aangevend naar de wijze waarop zij haar pleidooi beeld en klank zal geven.

Een driekroon, GAZ van theater Malpertuis. Een wereldreis waard. De parel op de tiara kwam er tijdens het applaus. Nadat Viviane De Muynck het publiek met een lichte buiging bedankt, en de auteur, de regisseur en alle medewerkers op het podium wenkte, en er een nieuwe dankgroet volgt, zet zij een paar stappen naar voor, vraagt met een handgebaar om stilte en citeert dan een geliefde kunstbroeder op zijn typisch bezwerende, Brabantse toon: ‘Zoals Wannes Van de Velde al zei: “Ne zanger is een groep!”’

GUIDO LAUWAERT

HAARLEMS DAGBLAD

'Gaz' is magistraal

'Heldendom is een kwestie van timing en context', concludeert de moeder in 'Gaz' een monoloog van Tom Lanoye. Haar zoon heeft een gruwelijke, terroristische daad verricht en honderden mensen met zich mee de dood in gesleurd. 'Had mijn kind zijn daad gepleegd in oorlogstijd en in het uniform van ons leger, hij had een monument gekregen'.

In 'Gaz' probeert de moeder te doorgronden hoe het zover heeft kunnen komen. Is zijzelf schuldig geweest, was het de maatschappij? Had het anders kunnen lopen als zij dingen anders had gedaan? Op magistrale wijze verplaatst Lanoye zich in het hoofd van de moeder en weet haar liefde voor haar zoon voelbaar te maken. Zij veroordeelt zijn daad, zij begrijpt het oordeel van de mensen om haar heen. Maar het blijft haar zoon. Zonder ook maar een moment op makkelijk effectbejag uit te zijn, nuchter haast, maar intens aangrijpend, probeert zij zijn motieven te begrijpen. Haar woorden gaan door merg en been. Waar is het fout gegaan. Was zijn daad te voorspellen geweest, uit zijn kindertijd toen hij zware driftaanvallen had, of uit zijn puberteit toen hij zich opsloot in zijn kamertje, alleen met zijn computer. De zoon pleegde zijn daad met zenuwgas in een metrostel. Daarmee plaatst Lanoye zijn daad in een wijder perspectief. Precies honderd jaar geleden vond de eerste gasaanval plaats aan het Vlaamse front. Het doet je beseffen dat de context weliswaar totaal anders is, maar de essentie van de daad niet wezenlijk anders.

DE STEM

*Moeder van terrorist vergoelijkt niemand ******

En weer siert het portret van een bekende Vlaamse actrice het omslag van een boek met een (toneel)tekst van Tom Lanoye. Eerder dit jaar speelde Frieda Pittoors de rol van koningin Lear in Lanoye's vrije variant op een van Shakespeare's grootste stukken. Ze keek de lezer vanaf het boek vorschend aan. Nu staat Viviane De Muynck op de achterkant van GAZ. Pleidooi van een gedoemde moeder, de novelle die Lanoye heeft geschreven op basis van zijn eigen toneelstuk, dat aanstaande vrijdag in Tiel in première gaat bij Theater Malpertuis. De datum en de plaats zijn niet willekeurig gekozen. Vrijdag 17 april is het honderd jaar geleden dat in Tiel de eerste gasaanval in de geschiedenis plaatshad. In het tweede jaar van de Eerste Wereldoorlog, die in België groots wordt herdacht.

Het was de eerste gasaanval GAZ door de nazi's. Vijf dagen later, bij Ieper, werden bij een nieuwe aanval naar schatting 1.150 soldaten van een Franse divisie gedood. Een kwart daarvan was Algerijns. Zo vallen de tijden zelf op samen.

We kunnen het wel aan Lanoye overlaten om lijnen door de geschiedenis te trekken. In de novelle GAZ komt een moeder aan het woord wier zoon een terroristische aanslag heeft gepleegd, ergens in het hart van Europa. Hij is daarbij in de nasleep ook zelf gedood. De gruwelijke feiten kunnen met enige goede wil uit de monoloog van de moeder bijeen worden gesprokkeld, ware het niet dat feiten er niet toe doen.

De moeder vertelt hoe ze haar zoon alleen moest opvoeden, hoe hij zich af-en opsloot, steeds vaker turend op een computerscherm. Haar zoon, ooit ter wereld gekomen via een keizersnede, met wie ze het contact verloor tijdens de puberteit toen de hormonen hen uiteendreven.

De moeder probeert antwoorden te vinden. Waarom kwam haar zoon tot deze daad en anderen niet? Ze weet dat ze geen goed meer kan doen, maar ook vergoelijkt ze haar zoons daden niet. Had mijn zoon zijn daden gepleegd in oorlogstijd, en in het uniform van ons leger? Hij had een monument dit boek gekregen, zegt ze, waarmee Tom Lanoye de geschiedenis van een eeuw overspant.

Zeer indrukwekkend.

THEO HAKKERT
13 APRIL 2015

CUTTING EDGE

Lanoye en zijn vrouwen — een huwelijk als geen ander

★★★★

Er wordt in theaternieuws wel eens gezegd dat niemand vrouwen zo delicaat weet te regisseren als Ivo van Hove. Je kan daar gerust aan toevoegen dat geen theaterauteur hen even pakkende woorden in de mond weet te leggen als Tom Lanoye. De invoelbaarheid van de protagoniste in 'Mamma Medea', de huiveringwekkende finale kreet van de prostituee in 'Fort Europa', de weeklacht van de feminiene slachtoffers in 'Atropa', de tragiek van Jeanne d'Arc in 'Bloed & rozen' en de psychologische fragiliteit van de dames in 'De Russen!': voorbeelden genoeg van aangrijpende passages uit de mond van juffrouwen getekend door een of ander tragisch voorval.

Lanoye's Hamlet-bewerking voor het Toneelhuis werd trouwens geschreven naar de mond van Abke Haring, die de rol vanuit de seksuele ambiguïteit van de jonge knaap moest vertolken. Met zijn andere recente Shakespeare-adaptatie, 'Koningin Lear' voor Toneelgroep Amsterdam, legt de auteur bovendien een wel heel duidelijke klemtoon. Ook in 'Gaz. Pleidooi van een gedoemde moeder', over hoe een alleenstaande vrouw terugblijkt op de terreurdaden van haar zoon, kiest Lanoye voor de brede waaier aan gevoelsmatige mogelijkheden vanuit het feminiene perspectief. Het resultaat is een gevoelige monoloog, waarin Lanoye vanuit het individu opstijgt naar een meer abstract, ja, zelfs maatschappelijk discours.

'Gaz' is geschreven op het lijf van Viviane De Muynck, wier gelaat de ommezijde van de novelle siert. In de kale regie van Piet Arfeuille, die door minimaal in te grijpen in het creatieproces de kracht van de tekst ten volle wilde bewaren, boorde De Muynck echter vooral de anekdotische en emotionele dimensies van de tekst aan. De première in Theater Malpertuis vorige maand was dan ook geen onverdeeld succes, hoewel niemand kon beweren

onverschillig de zaal te hebben verlaten. Het filosofische karakter van de monoloog dringt echter pas ten volle door wanneer men de tekst op eigen ritme doorploegt en af en toe stilstaat bij het brede denkkader dat door Lanoye's woorden gestut wordt. Het gegeven 'terreur' onderwerpt Lanoye immers onderhuids aan een contextuele analyse. Wat is het? Hoe ontstaat het? Werken we het als samenleving in de hand, en waarom falen onze verdedigingsmechanismen?

Natuurlijk is het niet aan een gebroken moeder om op dergelijke vragen rechtstreekse antwoorden te formuleren. Wel klinken er in de tekst van Lanoye echo's van dit soort essentiële kwesties door. Zijn typerende scherpe stijl, overigens perfect op maat van de immer snedige De Muynck, stelt het gemak waarmee wij als samenleving slachtoffers maken om slachtoffers te wreken doeltreffend aan de kaak. De moeder moet het ontzien, omdat we niet zonder een zwart schaap kunnen. De getuigenis van net dit personage, dat zelf misschien nog het meest onder de misdaad van haar zoon heeft geleden, herinnert onverbidlijk aan de terreur van de media, die op de terreur van de extremist volgt.

Lanoye vermijdt de valkuil van de eenduidige moraal of de piste van de gemakkelijke veroordeling. Tussen de regels van het aandoenlijke verhaal, dat trouwens fantastisch opbouwt richting een vreselijk (mooi!) culminatiepunt, suggereert Lanoye pijnpunten en stelt hij vragen. De diepzinnigheid die op scène niet helemaal aan de oppervlakte kwam, stijgt met andere woorden wel uit de virtuoze, hartroerende novelle op. Lanoye en het vrouwelijke personage, ook nu weer is het een bijzonder geslaagd huwelijk.

JAN-JAKOB DELANOYE

31 MEI 2015

TZUM

Moeders en zonen

'Ik heb de kogelgaten niet geteld. Ze hebben mij verteld hoeveel het er waren. Ik moest alleen getuigen dat hij dit lijk was.' In *GAZ*, een toneelmonoloog die uitgegeven is als een novelle, geeft Tom Lanoye stem aan een moeder van een terrorist. Een zoon die naar het Midden-Oosten afreisde en een gasaanval in een metrostation pleegt, alvorens hij wordt doodgeschoten.

Door *GAZ* te laten vertellen door een moeder, krijg je een ander perspectief op de zaak, want elke terrorist is eerst kind geweest. De zoon in deze monoloog is daarna toegetreden tot een radicaal islamitische beweging. En passant bekritiseert Lanoye het politieke opportunisme van het Westen, dat destijds islamitische strijders steunde, omdat Rusland een grotere vijand was.

Toen waren dat onze bondgenoten. Exotische voorvechters, ongeacht of ze toen al hun vrouwen onder boerka's verborgen, toen al hun dochters afranselden, toen al handelden in heroïne. Heldendom is een kwestie van timing.

Lanoye wil het niet alleen hebben over het moslimfundamentalisme. Hij geeft zijn monoloog universele geldigheid door een motto van Anders Breivik op te nemen, de politiek-religieuze tegenpool, waardoor sommige teksten in deze tekst kunnen slaan op elke terrorist van welke politieke of religieuze kleur dan ook. 'Hij heeft gedood en hij is gestorven voor symbolen. Vervolgens is hij er zelf een geworden.' De moeder die achterblijft kan alleen maar een reconstructie

maken van de geschiedenis en moet de onmacht proeven niets aan het noodlottige einde te kunnen veranderen.

Lanoye is dit jaar bijzonder productief met theaterstukken. Naast de monoloog *GAZ*, kwam *Koningin Lear* uit. En dan tourt ook nog de voorstelling *Revue Ravage* rond. *Koningin Lear* is niet het eerste stuk van Shakespeare dat door Lanoye bewerkt wordt. Ten oorlog, een marathontoneelstuk waarin diverse Shakespearestukken waren samengebond, werd onlangs in *NRC Handelsblad* nog tot het meest belangwekkende toneelstuk van de laatste jaren uitgeroepen. Vorig jaar vierde *Hamlet vs Hamlet* triomfen in de schouwburgen. De meest opvallende verandering in het laatste stuk was de hoofdrol die gespeeld werd door een vrouw. In *Koningin Lear* is die sekseverschuiwing van de hoofdrolspeler ook doorgevoerd. Lanoye is zelfs nog verder gegaan en dat tekent het talent en de durf van Lanoye. Hij bewandelt niet de gebaande, succesvolle paden, maar probeert iets nieuws uit. *Lear* is in een hedendaagse context gezet. Hij is geen koning meer maar een machtige businessvrouw geworden, een CEO die ergens in een wolkenkrabber woont. 'Het onaantastbare reservaat van een gloednieuwe aristocratie,' noemt Lanoye het in zijn nawoord.

De strijd om de macht, tussen de drie zonen onderling, tussen de moeder en haar zonen, tussen de familie *Lear* en de rest van de financiële wereld is het belangrijkste thema. *Lear* is de ijdele moeder die haar eigen

ongeluk creëert door de liefde van haar zonen te koppelen aan hun erfdeel. Als één van de zonen weigert zijn moederliefde op commando te tonen worden de breuklijnen binnen de familie duidelijk. Lanoye heeft gehakt in het origineel en daaruit een nieuwe Lear geschapen. Hij kan Shakespeare moderniseren en vitaliseren zonder in de val van de pastiche te trappen. Dat hij nog maar lang zijn goddelijke gang kan gaan.

COEN PEPPELENBOS
18 APRIL 2015

3 toneelstukken van Lanoye

★★★

Wie de afgelopen weken de theaterproductie van Tom Lanoye wilde volgen, kon maar beter aan zorgvuldige agendaplanning doen. En hier en daar een snipperdag voorzien. Niet tuk op de grillen van weer, wind en het theaterpubliek én gezegend met goede herinneringen aan 'Ten oorlog', besloot ik tot een hoogstpersoonlijke Lanoye-theatermarathon op de bank: op een twijfelzuchtige lentedag las ik 'Koningin Lear' (Prometheus), 'Revue Ravage. Dood van een politicus' (De Standaard) en 'GAZ. Pleidooi van een gedoemde moeder' (Prometheus) na elkaar. Hoewel het toeval was dat die drie nieuwe stukken haast gelijktijdig in première gingen, vormen ze onmiskenbaar een soort drieluik. Om te beginnen in de aanpak van Lanoye, die voortgaat op het elan van successen als 'Mamma Medea', 'Mefisto for Ever' en 'Bloed en rozen': hij haalt klassiek drama naar onze tijd, maakt het verleden relevant voor vandaag, bevrucht een historische erfenis met betekenis voor het hier en nu. 'Koningin Lear' boort de universele kracht van Shakespeares 'King Lear' aan door het drama naar een actuele setting over te hevelen: een dementerende CEO verdeelt haar multinationale imperium onder haar drie zonen en luidt met die versnippering de totale verwoesting in, simultaan met de wereldwijde bancaire en economische crisis. 'Koningin Lear' is literair de grootste krachttoer van dit drietal. In dialoog met Shakespeare evocert Lanoye in beeldende en vaak poëzierijke verzen een perfecte storm, psychologisch en familiaal, politiek en economisch: 'Er doemt een monster aan de einder op / Waarvan geen mens de

omvang kan beschrijven.' Ook 'GAZ' flitst een brokstuk verleden naar de actualiteit. Het kadert in de op vele fronten spelende Eerste Wereldoorlog-herdenking, die stilaan even uitpuddend lang aansleept als de Grote Oorlog zélf deed. Aanleiding is de allereerste gasaanval in de geschiedenis, door de Duitsers tegen de Algerijnse Divisie van het Franse leger nabij Ieper. Bij Lanoye pleegt een jonge bekeerling, net terug uit het Midden-Oosten, een terroristische aanslag met zenuwgas in een metro. 'GAZ' is de monoloog van zijn moeder, ontheemd en onteigend: 'Ons grootste gevoel van onveiligheid? Je kijkt een monster in zijn smoel en het lijkt op jezelf.' 'Revue Ravage' blaast actueel leven in het genre van de revue, multidisciplinair entertainment dat in de tweede helft van de vorige eeuw door de concurrentie van de televisie in de verdrukking raakte. Zeven personages en veertien orkestlieden wervelen rond een oudere partijleider, die wegens slechte peilingen en een nog slechtere gezondheid zijn opvolging moet regelen. Deze politieke revue is verbluffend bij de tijd, met de voorafschaduw van een schijnbaar kameraadschappelijke broederstrijd om het partijvoorzitterschap en een noodlottig verlies van een voormalig boegbeeld: 'Niets van wat er u overkomt, is privé.' De actuele lading van deze drie toneelstukken maakt ze onvermijdelijk politiek. De internationale zakenwereld van 'Koningin Lear' is verknoopt met de (geo)politiek, zo blijkt al in de vijfde regel van het stuk die herinnert aan de dubbele betekenis van 'maatschappij': handelsvereniging én samenleving. 'GAZ' teert op de herinnering

aan een enkeling die aan politiek doet via terrorisme. En het spektakel van gekonkel en gedraai in 'Revue Ravage' maakt voelbaar waarom, ten gevolge van de toegenomen transparantie, de gewone man de traditionele partijen de rug toegekeerd heeft. Of voor liefhebbers van cijfers: 'Koningin Lear' gaat over de 1 procent, 'GAZ' over de 99 procent en 'Revue Ravage' over de falende bemiddelaar tussen die twee. Daar komt natuurlijk snedige scherpzinnigheid van, op maat van de columnist Lanoye : 'De jacht op materieel eigenbelang wordt ons al jaren opgedrongen als de hoogste deugd. Straks is die jacht nog het enige dat we mogen delen met elkaar. Ons laatste restje collectivisme? Egoïsme!' Maar de romans of theaterstukken van Tom Lanoye zijn nooit documentair of pamflettair, dankzij de empathie die de vakman in zijn personages investeert. Die dwingt tot deemoed en begrip, die legt de verscheurdheid van zijn (anti)helden bloot, een tragische gespletenheid die steevast voortkomt uit een moreel dilemma. Deze drie stukken vormen bovenal een drieluik, omdat Lanoye één en ander tot drie keer toe voedt via een freudiaans spanningsveld. Koningin Lear en haar drie erfgenamen, de moeder van de terrorist, de echtgenote van de partijvoorzitter en haar zoon met politieke ambities drie verscheurde moeders, wegens drie het einde van het stuk niet levend halende zonen: 'Geen mens kan tussen moeders komen en / Hun dode kind. Ik rouw alleen, ik ben / Alleen, ik kots alleen, ik ween alleen.' ('Koningin Lear'); 'Hem op de wereld zetten? Wetend wat ik nu weet? Ik weet het niet.' ('GAZ'); 'Ik wil na een man niet ook een zoon verliezen aan de politiek. Mijn hart is geen abattoir.' ('Revue Ravage'). Sinds 'Sprakeloos' kennen we de oerbron van deze matriarchale constante in het oeuvre van Tom Lanoye : zijn ook in het dagelijkse leven acterende, schmierende en manipulerende moeder, die slagersvrouw met een willetje. Het maakt een marathonvoorstelling van deze drie stukken aangewezen, tijdens Theater Aan Zee bijvoorbeeld.

BART VANEGEREN

12 MEI 2015

NRC HANDELSBLAD

De moeder wil haar zoon terugveroveren op de buitenwereld

Tom Lanoye heeft de monoloog lief. Niet slechts de alleenspraken in zijn theaterstukken, ook zijn romans moeten volgens hem vaak als monologen worden gelezen –of iemand steekt er plotseling eentje af. Hij beheerst het inmiddels tot in de puntjes: zijn personage een tekst in de mond leggen waarvan je gelooft dat dit het verhaal is zoals iemand het zou vertellen. Tegelijkertijd geeft hij genoeg aanwijzingen die de verzwegen werkelijkheid achter het verhaal zichtbaar maken. Monologen zijn vaak apologetiek, ze bevinden zich in het krachtenveld van beschuldiging en verdediging.

Het nu als novelle uitgebrachte GAZ. Pleidooi van een gedoemde moeder is geschreven in opdracht van GoneWest een West-Vlaamse organisatie die zich bezighoudt met de herdenking van WO I - de tekst ligt ook aan de basis van een voorstelling van Theater Malpertuis. De moeder die in GAZ aan het woord is, heeft een terrorist gebarnd. En niet de minste: haar won heeft bijna tweehonderd mensen omgebracht. De apologiek begint bij de geboorte van wat dus een monster zal blijken te zijn: 'Ik had hem kunnen opeten. Misschien had ik het moeten doen. Een fonkelnieuwe moeder die preventief haar eigen kroost verorbet. Uit liefde en compassie voor hem. Uit voorspellende wanhoop voor zichzelf.'

Wat de moeder wil bewerkstellingen met haar verhaal, is het terugveroveren van haar zoon op de buitenwereld, die in alle details uit de biografie van de jongen (keizersnede,

afwezige vader) een puzzelstukje wil zien - een deel van het bouw pakket dat tot een onmens leidt. 'Hij heeft gedood en hij is gestorven voor symbolen. Vervolgens is hij er zelf een geworden.' Dat laatste is de grootste frustratie van de moeder: ze strijdt tegen het determinisme van de buitenwereld en is meedogenloos over de heilige huisjes, de 'rondreizende verbale schimmels' waarmee haar kind tot een abstractie wordt gemaakt. Inclusief breder gedragen gedachten, als die dat humor de grootste verworvenheid van de westerse beschaving is: 'Pas op: dat is dert niet bedoeld om te lachen.' Lanoye houdt een vlijmscherp betoog voor menselijkheid: niet zozeer in de bete kenis van compassie, maar vooral als erkenning van het feit dat een mens of zijn handelingen niet tot een paar motieven te herleiden zijn. Dat doet hij overtuigend, al blijft GAZ enigszins aan de oppervlakte. Zo is er geen enkel ideologisch of religieus verband tussen de moeder en haar zoon de moslimterrorist. Had Lanoye dat wel uitgewerkt, dan had GAZ een extra laag gekregen. Binnen de beperkingen (zoals tijd) van een theatertekst was dat misschien niet in te passen - wellicht schuilt er in GAZ nog een roman.

ARJEN FORTIJN

DE STANDAARD

*De hete aardappel van de schuld ****

In Tom Lanoyes novelle Gaz neemt de moeder van een zelfmoordterrorist het woord.

Gaz is een van de maar liefst drie toneelstukken van Tom Lanoye die dezer dagen in première gaan. De toneelmonoloog voor klasbak Viviane De Muynck wordt ook in boekvorm gepresenteerd als een novelle.

In Gaz is een moeder aan het woord. Ze heeft kromgelegd om haar zoon te eten te geven en een diploma te laten behalen. Maar haar zoon is gevallen voor de islam; hij heeft gevochten in het Midden-Oosten en pleegde bij zijn terugkeer een gruwelijke zelfmoordaanslag. Zijn moeder durft amper nog de straat op, beducht voor represailles.

Toch is haar tekst geen klaagzang. Lanoye noemt het een pleidooi. Een pleidooi voor geduld, om te beginnen: niet meteen met je oordeel klaarstaan. De moeder vertelt hoe haar zoon is herleid tot een resem clichés, en gerecupereerd door alle kanten van het debatspectrum, zijn hele leven en denkwereld samengevat in een krantenkop - in de woorden van Lanoye: 'verbale schimmels'.

Heeft de moeder dan een betere, een meer doordachte verklaring voor de radicalisering van haar zoon? Religie is alvast niet het hele antwoord. Dat is de uitvlucht, de stok om de hond mee te slaan. Zegt de moeder, over zogenaamde vrijheidsstrijders: 'Ze strijden niet alleen, ze spelen ook nog eens de rol van strijder. Vaak heb je de indruk dat die rol

belangrijker is dan de vrede zelf.' De ideologie is de flinterdunne rechtvaardiging voor het verlangen een glansrol te spelen, een metafoor voor de onvrede. Dat de zoon in zijn laatste ogenblikken verkoos naar een radiozender te bellen, 'die met de hoogste luistercijfers', en niet naar zijn moeder, zegt alles. Wat echt op het spel staat, is roem.

Waarschuwing

Ergens stelt de moeder een interessante vraag. Wat is erger? 'Dat zijn daden effectief zijn terug te voeren op iets wat hij door mij heeft opgelopen. Frustraties, trauma's - termen genoeg. Ofwel dat ik er helemaal buiten sta. Dat niets van wat ik hem heb bijgebracht, hem heeft gestopt of zelfs maar heeft afgeremd. Dat tweede lijkt mij nog het hardste verdict. Na alle moeite die ik mij heb getroost.'

Heeft zij dan echt geen enkele verantwoordelijkheid? Gaz beweegt zich in dezelfde wateren als De vrouw die de honden eten gaf van Kristien Hemmerechts: het zijn portretten van mensen die, zoals in dat liedje over die beren, erbij stonden en ernaar keken. Konden ze echt niet ingrijpen? Vergoelijken ze hun betrokkenheid niet ietsje te veel? Een verschil is, uiteraard, dat Lanoyes personage een verzinsel is. Dat geeft hem meer vrijheid dan Hemmerechts, die dicht bij de feiten en de psychologie van Michelle Martin moest blijven.

Lanoyes moeder is geen Michelle Martin.

Haar verhaal kan niettemin gelezen worden als een waarschuwing: het is tijd om sneller in te grijpen. ‘Heb ik hem tegengehouden toen hij opeens van huis wilde, omdat hij “ruimte voor zichzelf nodig had”? Terwijl ik wist dat hij amper middelen van bestaan bezat? Nee. Ik heb gedaan wat elke moeder zou doen.’ Hem laten gaan. Maar misschien volstaat dat niet meer, met de ideologieën die de ronde doen, en het gemak waarmee het internet ze verspreidt. In Oostenrijk werd recent een veertienjarige jongen van school gehaald, nadat zijn radicalisering de leerkrachten had gealarmeerd. De omstanders kunnen niet alles afwentelen op fundibaarden en de overheid: een beetje betrokkenheid bij wat er gebeurt om je heen, kan geen kwaad.

Monster

Alle verschillen in acht genomen, maken Gaz en De vrouw die de honden eten gaf dezelfde slinkse kronkel: ze verleiden de lezer met de belofte van een portret van een monster, maar functioneren als spiegels voor de gemiddelde westerling, de middenklasse, met haar neiging om verantwoordelijkheid af te wentelen, zij het naar boven (de overheid) of naar beneden (de moslims, het nieuwe proletariaat). Dat is mijn interpretatie van deze teksten, maar zoals alle goede literatuur opent Gaz meer interpretatiepistes.

Lanoye gaat bewonderenswaardig behoedzaam te werk. Gaz biedt geen stilistisch vuurwerk, want zoals de moeder ergens opmerkt: voordat je het weet ‘schiet ze wortel - de platvloerse, gemakzuchtige symboliek’. Het resultaat van deze wandeling over dun ijs is pregnant, toonvast en vaak ontroerend. Maar ze is ook kort. Zelfs voor een theatermonoloog is de tekst aan de bondige kant. Het einde is abrupt. Van het ene moment op het andere leren we dat de moeder op het punt staat te vertrekken, ‘naar een buurland van de streek waar hij gevochten zou hebben’. Ze wil daar op zoek naar de vrouw met wie haar zoon, volgens de geruchten, getrouwd

geweest is, mogelijk ook naar haar kleinzoon. Een spokenjacht? Opeens schemert het portret van vader Bontinck door de tekst. Eén bladzijde later is het verhaal uit. Het grondwerk van de tekst is indrukwekkend, maar de apotheose blijft uit.

MARK CLOOSTERMANS
17 APRIL 2015

DE MORGEN

Wat als je kind terrorist wordt?

Auteur Tom Lanoye heeft al menige memorabele theatertekst op zijn conto, maar nog geen monoloog. Maar nu is er GAZ. Pleidooi van een gedoemde moeder. Over de grootste nachtmerrie van elke ouder: je kind is dood en iedereen noemt hem een monster.

“Had ik het kunnen voorkomen? Ik heb geen gemakkelijk antwoord. De vraag houdt me ‘s nachts wakker. Ik denk er voortdurend aan.” Het zijn de woorden van Jens Breivik, Noors ex-diplomaat en voor altijd de vader van een terrorist. Op 22 juli 2011 doodde de extreem-rechtse Anders Breivik 77 mensen bij een dubbele aanslag in Oslo en Utoya, in een poging de Noorse regering “in het hart” te treffen. Een jaar later schreef vader Breivik een boek over zijn zoon. “Het is niet gemakkelijk om als vader van een massamoordenaar door het leven te gaan.”

Het zouden zinnen kunnen zijn uit GAZ, een mokerslag van een theatermonoloog. Hier neemt de moeder van een gedode terrorist het woord, in de nasleep van een gasaanslag in Europa. Zonder zijn daden te vergoelijken en zonder zichzelf te sparen. Viviane De Muynck speelt de moeder, Tom Lanoye schreef de tekst.

Als onderdeel van zijn research verdiepte Lanoye zich in verhalen van ouders van bestaande zelfverklaarde verzetsstrijders en terroristen, van Anders Breivik tot Gavrilo Princip, de man die door de moord op Frans Ferdinand van Oostenrijk mee aan de basis zou hebben gelegen van De Eerste Wereldoorlog.

“Aanvankelijk wilden regisseur Piet Arfeuille en ik een terrorist opvoeren, maar gaandeweg beseften we dat het verhaal van de moeder een grotere impact zou hebben. Het is op zich al gruwelijk dat zij dit verhaal moet vertellen”, vertelt Lanoye. “Op deze manier vermijd je ook dat het een pamflet wordt. De boodschap komt geloofwaardiger over, al verdenk je een moeder er ook altijd van dat ze misschien niet het hele verhaal vertelt. Er gebeurt iets met het publiek: het ene moment zijn ze een volksjury, het andere vereenzelvigen ze zich met de moeder.”

“Hij heeft gedood en hij is gestorven voor symbolen. Vervolgens is hij er zelf een geworden. En zo heb ik, zijn moeder, hem twee keer verloren. Eén keer als zoon. Eén keer als lijk.”
(Uit GAZ. Pleidooi van een gedoemde moeder)

Lanoye : “Als er één ding misschien nog vreselijker is dan je enige kind verliezen, is het dit. Je zit gevangen tussen kwaadheid, verdriet, onbegrip, verwijten en zelfverwijten. Je kunt niet echt rouwen. Na de aanslag wordt ze geweerd van het proces, de moeder in dit stuk, terwijl ze de ouders van de slachtoffers wil zien omdat ze denkt dat ze zich in hen zal herkennen. Maar ze vermoedt ook dat het omgekeerde niet het geval zal zijn. Als moeder van de dader sta je zo alleen.”

In GAZ vertelt de moeder ook over haar zoon voor hij radicaliseerde, over de jongen die graag croque-monsieurs at, wilde voetballen als Maradona, over zijn :

romantische natuur en hoe hij urenlang op zijn kamer naar een computerscherm zat te staren.

“Zou ik het opnieuw doen? Hem op de wereld zetten? Wetend wat ik nu weet?” vraagt ze zich af. Maar ook: “Wat moet ik dan zeggen, in het vervolg? Dat ik zijn moeder niet meer ben? Maakt dat iedereen tevreden?” Iets soortgelijks zei de vader van Kim De Gelder, toen die terecht stond voor de steekpartij in crèche Fabeltjesland, nadat hij de daden van zijn zoon had veroordeeld: “Mensen denken soms: hoe kunnen die ouders nog opkomen voor zo'n monster? Vergeet niet: we hebben onze zoon laten dopen en beloofd dat we er altijd voor hem zullen zijn. Je kunt je kind niet laten vallen als een blok.”

“Ik weet niet wat ik het meeste vrees. Dat zijn daden effectief zijn terug te voeren op iets wat hij door mij heeft opgelopen. Frustraties, trauma's - termen genoeg. Ofwel dat ik er helemaal buiten sta. Dat niets van wat ik hem heb bijgebracht, hem heeft gestopt of zelfs maar heeft afgeremd. Dat tweede lijkt mij nog het hardste verdict.”

In de zoektocht naar een verklaring, naar een zondebok, worden ook vaak de ouders van daders door de buitenwereld met de vinger gewezen. Na de racistische raid van Hans Van Themsche in de straten van Antwerpen stond er overal te lezen dat zijn vader een tijd lid was van het Vlaams Belang. “In ben opgegroeid als Vlaams-nationalist, zonder meer”, verklaarde die laatste op het proces. En: “Ze moesten bij ons thuis niet beginnen over makakken. Dat kan niet. Ik heb te veel respect voor andere culturen om racist te zijn.”

Alsof ouders van daders nog niet voldoende geplaagd worden door schuld. “Wat zou er gebeurd zijn als ik een betere vader was geweest? Zou hij dan hebben gedaan wat hij nu deed?” zei Jens Breivik ooit openhartig in een interview. “Ik vraag het me vaak af: kan een ouder verantwoordelijk gehouden worden voor de wandaden van zijn zoon?” Breivik senior, die al jaren van zijn zoon was

vervreemd en in Noord-Frankrijk woonde, schreef ook een boek over de nasleep van Anders' aanslag, getiteld Mijn schuld?.

“Twijfel is iets wat veel ouders van daders achtervolgt”, zegt Lanoye. Kort voor het schrijven vandeze monoloog sprak hij ook met Jan Jacob, vader van Jonathan Jacob, die in 2010 in een cel in Mortsel overleed. Acht ‘bottinekes’ van het Bijzonder Bijstandsteam worden verdacht van opzettelijke slagen en verwondingen, met de ongewilde dood tot gevolg. “Jonathan Jacob was verre van een terrorist, maar ook hier kampt de vader met een schuldvraag. ‘Had ik meer moeten of kunnen doen?’ Zelfs al weet je intellectueel het antwoord op die vraag, is er nog altijd het emotionele aspect.”

“Had mijn kind zijn daden gepleegd in oorlogstijd, en in het uniform van ons leger? Hij had een monument gekregen. Ze hadden in elke stad een straat naar hem genoemd. Nu heeft men een ietsjes ander beeld van hem. Elke keer weer met die lelijke gebedsmuts op. En met een baard van een paar maanden.”
(Uit GAZ. Pleidooi van een gedoemde moeder)

De link met de actualiteit en bepaalde Syriëstrijders is snel gelegd. “Toen ik aan de tekst werkte, doken de eerste onthoofdingsvideo's van IS op. Wat mij daarbij trof is een dubbel gevoel”, vertelt Lanoye. “Enerzijds de bedenking: stel je voor dat je de ouder bent van dat slachtoffer? Laat staan van die beul? Wat denk en voel je dan? Over je eigen kind, en wat dat mag hebben bezielde?”

“Ik wil allerm minst cynisch klinken, maar als je hier een theaterstuk over schrijft, is het interessant om het ‘monster’ op te zoeken. De zoektocht naar het begrijpen, zonder te pardonneren. Net zoals de moeder hier in de theatermonoloog doet.”

GAZ is niet louter een emotionele getuigenis, het is ook een kritiek op het simplisme waar vandaag vaak mee wordt gereageerd.

Of zoals regisseur Piet Arfeuille het verwoordt: een aanval op de kortzichtigheid. “We zijn geneigd alles meteen in te delen in goed en kwaad”, zegt Arfeuille. “De terrorist is slecht, klinkt het dan, maar wat dan met de context die hem mee bepaald heeft? Waarom keert een individu zich tegen de samenleving? Geschiedschrijving is vereenvoudigd, terwijl de realiteit meestal duizend keer gelaagder is.”

Bedoeling is dat de moeder zo een spiegel wordt van de maatschappij. Onze maatschappij. Als een klein land als België de meeste Syriëstrijders heeft, moeten we ons afvragen hoe dat komt, vindt Lanoye. “Zijn we wel zo goed bezig? Waarom is er dan zo’n duister verlangen naar IS? Waarom pleegt een jongere liever zoveel kilometers verder een zelfmoordaanslag dan hier te blijven en zich op een vreedzame manier te engageren?”

“Wie gas gebruikt als wapen wil niet enkel doden. Hij wil de wereld een boodschap geven. ‘De mens is ongedierte.’”
(Uit GAZ. Pleidooi van een gedoemde moeder)

GAZ ontstond in het kader van Gone West, de culturele herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog. De titel verwijst naar de eerste gasaanval, die in 1915 werd gepland vanuit Tielt. “Ik zeg niet dat de oorzaken van toen hetzelfde waren als de problemen van nu, maar er zijn wel degelijk parallellen waar we niet blind voor mogen zijn. Dit is geen pamflettair stuk, maar een maatschappij mag niet zomaar alle verantwoordelijkheid afwijzen. Als de Nederlandse premier zegt dat Syriëstrijders beter in Syrië sneuvelen dan weer terug te keren naar Nederland, is dat van een simplisme dat ik maar niet kan begrijpen.”

Ontroerende en actuele monoloog ★★★★★

Gaz is het portret van de moeder van een geweldenaar; een prachtige theatermonoloog geschreven door Tom Lanoye. Viviane De Muynck speelt als altijd voortreffelijk en Pieter Arfeuille regisseerde het juweeltje, dat dicht op de huid van de tijd zit en tegelijkertijd een aangrijpend universeel verhaal vertelt van een ontredderde moeder.

Het was regisseur Piet Arfeuille van het Vlaamse Malpertuis (Tielt), die Tom Lanoye vroeg een stuk te schrijven over de complexe relaties achter de geschiedschrijving. In Vlaanderen wordt behoorlijk uitgebreid stilgestaan bij de Grote Oorlog, maar Lanoye zag meer in een weerslag van het huidige revolutionaire geweld. Gaz, de titel, verwijst nog wel naar die Eerste Wereldoorlog, maar Lanoye haalt vooral inspiratie uit het heden; de daden van Syriëstrijders en aanslagen als die op Charlie Hebdo. In een decor van dikke, hoog opgetrokken grijze wanden speelt Viviane De Muynck een getormenteerde moeder die terugblijkt. In het midden van het volslagen grijze beeld staat een halfhoog stenen plateau, te groot voor een grafzerk en te nietszeggend voor een monument of podium. Het is De Muyncks enige fysieke referentiekader en het bepaalt de richting van haar wandelgang. Wat is het leven van een moeder die haar enig kind verliest waard en wat als dat kind ook nog schuldig is aan een gruwelijke daad met veel slachtoffers? De Muynck vouwt haar armen en de moeder wiegt de baby – geboren met een keizersnede – met licht sentiment in de armen. De monologue intérieur neemt de toeschouwer mee naar het verleden van moeder en zoon. Een enkele keer illustreert een kort muziekje of een scherpe uitgesneden zin van een film

Lanoye's tekst. Arfeuilles regie is uiterst sober en dat is passend gezien het onderwerp. De Muynck heeft ondertussen weinig nodig om de rol van de moeder overtuigend te brengen en dat is knap. Ze mag een gelauwerd actrice zijn, ze loopt ook tegen de zeventig! Herkenbaar is de tekst van Lanoye, die aanvangt met een intiem verslag van de moeder over haar opgroeiende jongen. Net als iedere puber eet hij tosti's met teveel ketchup, slaat hij met de deuren, worstelt hij met de regels en is hij op zoek naar het avontuur. Er lijkt geen enkele aanleiding voor het oprukkende drama, of het moet de afwezige vader zijn in dit gezin. Lanoye verwerkt die informatie zijdelings. 'Zijn vader heeft hij nooit gekend, dat klopt. Aan die lafaard maak ik geen woorden vuil. Ik was zes maanden zwanger. Weg!'

Na deze ontboezemingen krijgt de monoloog een meer politiek filosofisch perspectief. Barbaar of held, slachtoffer of dader; de moeder gaat te rade. Wie was er eigenlijk verantwoordelijk in deze? Langzaam transformeren haar interne gevoelens tot een genuanceerde, doorvlochten maatschappelijke aanklacht. Het gevaar kwam niet van binnenuit. Het gif, de verwijzing naar de titel Gaz, kwam van buitenaf. Tegen de indoctrinatie van de buitenwacht kan geen mens zich wapenen. Gelaten aanvaart de moeder dat lot. Terwijl ze het stenen podium observeert, beschrijft ze ten slotte het gewonde en verminkte lichaam van haar enig kind. Imponerend eind, want in die beschrijving klinkt geen haat of frustratie, eerder overheerst de vergevensgezinde moederliefde. Alsof ze het de wereld vergeeft.

DE GROENE AMSTERDAMMER

Langs een wond ter wereld gekomen

We zitten oog in oog met een vrouw die vijf kwartier op ons in praat. In een landschap dat, volgens een aanwijzing van de schrijver, ‘grijs is als arduin en vlak als een autopsietafel’. Na een terroristische aanslag in het hart van Europa, waarbij 184 doden vielen door zenuwgas en één gijzelaar door onthoofding, neemt de moeder van een gedode terrorist afscheid en afstand van haar zoon. De identificatie zit erop. ‘Mijn dode kind was van een schoonheid die me schokte, die als een priem dwars door mijn hart ging. Niet alleen omdat hij dood was, maar omdat hij er zo woest gelukkig uitzag, ondanks de grimas op zijn gezicht. Zo zelfvoldaan, zo triomfantelijk trots dat ik er bijna van moest overgeven.’ Tom Lanoye schreef de tekst, Viviane De Muynck speelt, Piet Arfeuille regisseert.

Het relaas is als een wandeling door het gewonde, in rouw gedompelde, gegriefde hoofd van de vrouw. Zij loopt het spoor terug van het mortuarium (‘Zijn ene, eraf geschoten been, lag als een vreemdsoortig rekwisiet naast het andere’) naar de keizersnee van zijn geboorte: ‘Het was onze keizersnee. Hij en ik: levenslang verbonden door het scherp van een scalpel. Door, jawel, het gedwongen vergieten van bloed. Meteen schiet ze wortel – de platvloerse, gemakzuchtige symboliek. Het eerste brandmerk van de terrorist? Dat hij niet langs een kut op de wereld is gekomen, maar langs een wond. Het waren vooral mannen die dat opmerkten. Het zegt iets over hun wereldbeeld.’

Viviane De Muynck legt in die kale ruimte grote afstanden af. Ze denkt koortsachtig, haar hersens hebben daarvoor beweging

nodig, wat zij begrijpen moet is immers groter dan zijzelf. Ze pleit haar zoon niet vrij, verre van – en trouwens, hij is al vrij, hij is namelijk dood, hij was waarschijnlijk al lang dood, vanaf het moment dat hij zich aansloot bij zijn kompanen met dat ‘aura van geile onverzettelikheden, van losgeslagen competitie in wreedheid en opofferingsgezindheid’. De moeder loopt geduldig de kruisweg af van de verwijten aan haar adres door de buitenwereld van beterweters. Ze behandelt die litanie met een mengeling van zelfspot, ironie, anti-bourgeoiswoede en jankend onbegrip. En zachtheid: ‘Hij was mijn alles – en ik zijn goede voorbeeld, vanaf dag één.’

Zonder te jakkeren of te jagen, met de kalmte en beheersing die haar toneelspelersintuïtie kenmerken, neemt Viviane De Muynck ons mee naar het moment waarop de moeder ook de beelden terugziet die haar zoon heeft gemaakt van het onthoofden van een gijzelaar, een leeftijdgenoot van hem: ‘Het was alsof ik twee keer werd gefolterd. Eén keer door die zelfbewuste, triomfantelijke grijns van wie mijn zoon was. Een tweede keer door de smekende angstblik, de brekende ogen en de bebloede mond van wie mijn zoon had kunnen zijn.’

De Nederlandse theaterzalen stonden in de rij om deze voorstelling te programmeren. Niet dus. Twee zalen meldden zich bij het producerende Malpertuis. Twee! De rest heeft nu het nakijken. U heeft nog tot en met 19 december. En u moet er dus voor naar Vlaanderen. Wel ruim benoorden Molenbeek.

NRC HANDELSBLAD

*Terroristenmoeder verontschuldigt zich niet ****

Zij is de bron, uit haar is hij ontstaan: de massamoordenaar. Draagt zij schuld? Viviane De Muynck belichaamt in GAZ de moeder van een terrorist. Schrijver Tom Lanoye gaf haar een stem. De Muynck spreekt richting het publiek; de kille betonnen ruimte die haar gestalte omvat onderstreept haar eenzaamheid. Zij is verstoten omdat ze het kwaad heeft gebaard. De sociaal-maatschappelijke portee is groot, maar Lanoye maakt van GAZ een poëtische, onthechte exercitie. Hoe hypnotiserend het spel van De Muynck ook is, op de rand van de diepste afgrond, deze vrouw bestaat enkel in taal. Mooi zijn haar herinneringen aan zijn geboorte. Teder kijkt De Muynck terug in de tijd, naar haar onschuldige baby. Maar over de warme herinnering verschijnt een waas van afschuw. De volgende keer dat ze hem van dichtbij ziet, op zoek naar de trekken die ze zo goed kende, is in het mortuarium. Die persoonlijke momenten zijn de kracht van GAZ. Wanneer Lanoye probeert het fenomeen jihadist te duiden, blijft hij steken in clichés – testosteron, de dader op zoek naar een ideaal. Ook de moeder-zoonrelatie is een sjabloon. Lanoye weigert te psychologiseren. Dat is een gemis, al tilt De Muynck de tekst op. Schuldig voelt deze vrouw zich niet. Fel is ze, aanvallend; een trotse leeuw. Haar ongenaakbaarheid en decorum houden ons op afstand, zoals – als wij wel mogen psychologiseren – ze haar zoon op afstand hield.

HERIEN WENSINK
19 NOVEMBER 2015

DE VOLKSKRANT

*De Muynck balanceert virtuoos in monoloog ****

De valkuil van te veel sentiment dreigt voortdurend, maar de grote Vlaamse actrice Vivianne De Muynck balanceert virtuoos. Het klinkt hard, maar De Muynck maakt aannemelijk dat een kind er soms beter niet had kunnen zijn.

‘Hij werd geboren met een keizerssnee. Ik had de verdoving geweigerd. Ze gaven me die toch. Ik voelde de pijn evengoed. Rouwig was ik daar niet om. Ik wilde blijven beseffen wat er gebeurde. Pijn vergeet je minder snel dan geluk. Zo is de mens.’

Aan het woord is de moeder in GAZ. Pleidooi van een gedoemde moeder, een voorstelling van het Vlaamse Theater Malpertuis, gespeeld door Vivianne De Muynck. Tom Lanoye schreef de tekst van deze monoloog, die eerder al als novelle in boekvorm uitkwam.

Pijn vergeet je minder snel dan geluk - zo is het. Zeker voor deze vrouw, moeder van een zoon die als jihadstrijder is gesneuveld. Door de woorden van Lanoye richt zij zich vlak na zijn dood allereerst tot de lezers van het boek en nu dus ook tot het theaterpubliek.

De setting is simpeler dan simpel. In een grijs decor met een grijs blok in het midden spreekt de moeder tot ons. Deze kale ruimte zou net zo goed een mortuarium kunnen verbeelden als de grauweheid in haar hoofd. Hoe dan ook: in heldere, beeldende taal doet de moeder verslag van hoe het haar zoon is vergaan, en vooral over de intense relatie tussen beiden. Van de keizerssnee bij zijn

geboorte tot zijn dood als dader van een terroristische aanslag.

De tekst gaat niet concreet in op waarom die jongen zich aansluit bij een radicale beweging. Hij was een kind dat veel huilde en veel aandacht vroeg. Als jongetje wilde hij zwemmer worden, later goochelaar en weer later filosoof.

Over zijn beweegredenen om ergens een dodelijke strijd aan te gaan komen we weinig te weten. In die zin is GAZ geen documentair theater, maar een introvert rouwbeklag van een gedoemde moeder. ‘Kiest hij voor Mohammed of voor rock-’n-roll?’ In dat zinnetje wordt wel iets van duiding gegeven, omdat jonge jihadisten vaak vanwege religieuze motieven, maar soms ook voor de spanning en het avontuur afreizen. In de tekst wordt duidelijk dat moeder en zoon weliswaar een sterke band hebben, maar dat ze nooit zielsverwanten zijn geworden. ‘Hij heeft gedood, en is gestorven voor symbolen.’

De moeder legt publiekelijk verantwoording af en probeert te verklaren hoe de verwijdering is ontstaan. Zij heeft de jongen gebaard, ze heeft hem het leven gegeven, hij is een monster geworden en heeft haar ten slotte verlaten.

Vivianne De Muynck speelt de moeder als een rouwende vrouw die met de moed der wanhoop haar ongeloof, verdriet en verlies probeert te verwoorden. Soms is ze daarin vrij zakelijk, als een verslaggeefster van haar

eigen omstandigheden, maar regelmatig ook zorgen de weggestopte emoties en de woede voor een bijna brekende stem. Het is een vorm van acteren op het scherp van de snede. De valkuil van te veel sentiment dreigt voortdurend, maar deze grote Vlaamse actrice balanceert virtuoos als een koorddanser op een dunne draad.

De regie van Pier Arfeuille is kaler dan kaal. Behalve de actrice en de tekst is er geen opsmuk, los van een paar flarden uit oude speelfilms en hier en daar een paar noten muziek. Dat maakt GAZ. Pleidooi van een gedoemde moeder vooral statisch en ook cerebraal. Het is aan de lenigheid en levendigheid van De Muynck en aan Lanoye's bloemrijke, toegankelijke tekst te danken dat de voorstelling niet uitmond in al te veel dodelijke ernst.

'Zou ik het opnieuw doen?

Hem op de wereld zetten?

Wetend wat ik nu weet?

Ik weet het niet.'

Dat klinkt hard, maar De Muynck maakt aannemelijk dat een kind er soms beter niet had kunnen zijn.

HEIN JANSSEN
30 OKTOBER 2015